

НАПРЯМ 3. ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ЖИТТІ ТА ТВОРЧОСТІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-355-5-4>

Карікова Н. М.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства і мовної підготовки
іноземних громадян
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця
м. Харків, Україна*

СПРОБИ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ПОГЛЯДІВ В. ВЕРНАДСЬКОГО НА УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ

На тлі сьогоденних подій (маємо на увазі повномасштабну російсько-українську війну, розпочату Російською Федерацією 24 лютого 2022 р.) постать визначного вченого Володимира Вернадського, академіка, основоположника низки наук, організатора системи вищих шкіл в Україні, філософа, мислителя, дедалі більше привертає увагу як вітчизняних, так і закордонних науковців. Зацікавленість викликають не лише грандіозність задумів ученого, до речі, першого президента Української Академії наук (1918–1921 рр.), які були повністю або частково ним зrealізовані, а і його контроверсійні погляди на український національно-визвольний рух, що відбулися в неопублікованій за життя науковця розвідці «Українське питання і російська громадськість».

В. І. Вернадський народився 12 березня 1863 р. в професорській сім'ї. Його батько, Іван Вернадський, здобувши освіту в Київському університеті св. Володимира, у 28-річному віці став професором і викладав політичну економію та статистику. Мати, Ганна Константинович, виховувалася в приватному пансіоні в Києві. Як згодом згадував Володимир Іванович, у родині підтримували національні українські традиції, його батьки добре знали історію свого народу, а в приватній бібліотеці зберігалися українські демократичні видання. Якийсь час сім'я Вернадських мешкала в Харкові, дитячі та юнацькі спогади майбутнього вченого тісно пов'язані з Полтавщиною. Вищу освіту Володимир Вернадський здобув у Петербурзькому

університеті зі спеціальності природознавство. Великий вплив на майбутнього науковця мав професор В. Докучаєв, засновник ґрунтознавства, який викладав курс мінералогії в уже згаданому виші. Упродовж трьох років (1889–1891 рр.) Вернадський мав нагоду стажуватися в найкращих тодішніх лабораторіях Франції, Німеччини, Італії, а також Великої Британії. За своє довготривале життя (а прожив він понад вісім десятків років, померши у 1945 р. від інсульту) обіймав різні посади, аж до найвищих, як у російських, так і в українських інституціях.

Як припускають, у 1915 році В. Вернадський написав статтю «Українське питання і російська громадськість» (оригінальна назва статті – «Украинский вопрос и русское общество»), під впливом дружини Наталії Єгорівни та її рідних, а також, як зазначає О. Мельничук, «як доповнення до відомої статті О. Шахматова про витоки української мови, публікацій українських діячів, спрямованих на припинення репресивної політики царських урядів щодо української мови, видавничої справи та освіти, запроваджені з початком світової війни» [2, с. 127].

Мета нашої наукової роботи полягає у спробі переосмислити, зважаючи на сьогодення, погляди В. Вернадського на національно-визвольний рух українців, висвітлені ним у вже згаданій статті.

На початку своєї розвідки вчений визначив сутність українського питання, яке, за словами Вернадського, «полягає в тому, що українська (малоросійська) народність виробилася в чітко окреслену етнографічну індивідуальність з національною свідомістю, завдяки якій намагання ближніх і дальніх родичів перетворити її на звичайний етнографічний матеріал для посилення панівної народності лишались і лишаються безуспішними» [1, с. 172].

Далі автор статті подав фактичну історію українського національного руху, починаючи від 1654 р., коли Богдан Хмельницький був вимушений укласти союз із Московським царством, і аж до 1915 р., коли В. Вернадський, очевидно, написав свою працю. Саме від тих, давніх, часів, як зазначає Вернадський, і «розпочався тривалий, донині не завершений період тертя між українським населенням та російською владою, зумовленого централістськими прагненнями останньої» [1, с. 172].

Це «тертя», за Вернадським, спричинялося тим, що українці впродовж тривалого часу намагалися вибудувати свою державу «із самостійним внутрішнім життям», домогтися від Росії «повного визнання за українською народністю прав на національно-культурне самовизначення», тоді як Росія хотіла «досягти остаточного злиття українців з панівною народністю і знищити шкідливе для останньої усвідомлення своєї національної особливості в українському населенні» [1, с. 174]

Вернадський послідовно згадав про всі ті репресивні заходи, до яких вдавався російський уряд упродовж кількох століть, як тільки український рух відроджувався в той чи той спосіб. Це і спеціальні каральні експедиції (зруйнування Запорозької Січі), і виселення, і переслідування українських діячів, і застосування виняткового цензурного режиму, що виявлялося в утискові української мови в друкованій найвужчимі рамках, і гоніння української мови в школі, і загальне вороже ставлення «до будь-яких доказів української національної самосвідомості» [1, с. 173].

Особливу увагу в цій праці, на нашу думку, привертає погляд В. Вернадського на українську мову і ту роль, яку вона відіграла в процесі відновлення національної самосвідомості українців у XIX ст., коли Україна «як політичний організм із самостійним внутрішнім життям перестала існувати, будучи остаточно ... прибраною до рук Росією»

[1, с. 173]. Саме завдяки тому, що тогочасні українські письменники, як зазначив Вернадський, стали писати *живою народною мовою*, оновлена література під ту добу «зробилась могутнім фактором національного українського руху» [1, с. 173].

Майже наприкінці своєї статті В. Вернадський доходить висновку, що «український рух ніколи не згасне», бо він «органічний і живиться корінням народного життя», і тому «відтягування та відкладання» вирішення українського питання «тільки поглиблюють внутрішній розлад у державі, суспільстві й народів» [1, с. 177]. Розв'язання цього «старого» питання В. Вернадський убачав у відмові «від таких самих прийомів державного гніту в національних стосунках», які традиційно застосовував російський уряд щодо українського руху впродовж тривалого часу, при цьому учений навіть і думки не припускав, що Україна може існувати відокремлено від Росії [1, с. 177].

На підтвердження цього наводимо дві красномовні цитати з його статті: «Питання стоїть про збереження за Росією культурного й політичного впливу на український рух, бо за нинішньої політики завжди підтримуватимуться умови, що сприяють тяжінню до зовнішніх центрів, як у поляків було – до Кракова, у литовців – до Кенігсберга, в українців – до Львова та Чернівців.

Питання стоїть, нарешті, про збереження й розвиток руського племені з його споконвічних коренів, про посилення його опору чужорідним впливам, про усунення умов, які послаблюють і розкладають українську народність та штучно відхиляють її інтерес в бік неросійських тяжінь» [1, с. 177].

Насамкінець учений запропонував «програму практичних заходів» у галузі публіцистики, серед яких першочерговим назвав «встановлення правильного погляду на український рух у спеціальних

виданнях від імені групи російських вчених та громадських діячів» [1, с. 177].

Отже, підбиваючи підсумки, можемо зазначити, що В. Вернадський, усвідомлюючи природу й сутність українського національно-визвольного руху, зробив спробу розв'язати українське питання, але не на користь України, а на користь її споконвічного ворога – Росії. І сьогоднішня повномасштабна російсько-українська війна, яка триває вже майже двадцять місяців, насправді є продовженням отого «старого» українського питання, яке залишається не розв'язаним і донині.

Список використаних джерел:

1. Вернадський В. Українське питання і російська громадськість. *Вітчизна*. 1988. № 6. С. 172–177.

2. Рец.: Мельничук О. «В. І. Вернадський. Простір життя і думки». *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія : Історія*. 2021. Вип. 36. С. 125–129. URL: file:///D:/Downloads/nzhist_2021_36-pages-125-129.pdf